

УДК 497.1

Микола Алексівець

КОСОВО: ОСНОВНІ ЕТАПИ САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ

У статті з'ясовано та проаналізовано основні етапи утвердження незалежності Косово впродовж 1981–2017 рр. відповідно до об'єктивних і суб'єктивних факторів та внутрішніх й зовнішньополітичних обставин.

Ключові слова: Югославія, Сербія, Косово, етап, становлення, державність, об'єктивні та суб'єктивні фактори.

Процеси сучасного облаштування світового устрою ведуть до пошуку історичних аналогій, переосмислення багатьох важливих проблем світової історії та міжнародних відносин. До таких винятково значущих питань, безперечно, відносять сучасну історію міждержавних конфліктів на території колишньої Югославії, що дає багато фактичного матеріалу для теоретичного осмислення основних тенденцій еволюції новітньої європейської системи безпеки. Важливим чинником, що ускладнює міжнародне становище на Балканах, стала невідповідність принципів міжнародного права, які передбачають, з одного боку, надання націям права на самовизначення, а з іншого, гарантують територіальну цілісність національних держав. Зауважимо, що це протиріччя істотно загострилося в умовах глобалізації, коли “розмиваються” кордони й звужуються суверенні повноваження, особливо малих і середніх національних держав, до категорії яких належить Сербія.

Після розпаду Югославії територія Косова стала квінтесенцією означених проблем. Радикалізація сербсько-албанських суперечностей, які нагромаджувалися століттями, обмежувала можливості відновлення повноцінної автономії Косова в складі Сербії. Прагнення албанців Косова, їхня велика політична активність фактично призвели до розвалу колишньої Союзної Федеративної Республіки Югославія. Наслідком цього стала геополітична трансформація не тільки балканського регіону, а й усієї Європи. Процес набуття незалежності та суб'єктності державою Косово перетворився на символ складності трансформації “постялтинської” системи міжнародних відносин та протиріч розвитку новітньої системи міжнародних стосунків від однополюсної до багатопольової структури. У проблемі статусу Косова як у магічному кристалі висвітлюються європейсько-атлантичні протиріччя, недосконалість формування зовнішньо-безпекової політики Європейського Союзу, складність визначення дипломатичних факторів на Балканах для країн і народів. Тож закономірно дослідження різних аспектів проблеми становлення державності Косова викликають підвищений інтерес науковців і світової громадськості. Історія розпаду Югославії та здобуття Косовом незалежності стала предметом дослідження фактично усіх національних країн Європи та США. З-поміж українських авторів виокремимо праці О. Павлюченка [1], Т. Каменецького [2], Ф. Качури [3], І. Горобця і А. Мартинова [4], В. Дівака [5], А. Шилової [6], О. Павленка [7; 8] та інших дослідників.

З огляду на складність окреслених питань, на думку автора, варто, передусім, встановити основні етапи албанського національного руху і самовизначення Косова, становлення державності, показати загальні проблеми генези й розвитку кризи моделі югославського федералізму в умовах завершення “холодної війни” в Європі й відродження національної ідентичності інших народів колишньої Югославії. Тільки такий методологічний підхід сприятиме повнішому розумінню

важливих питань історичних, дипломатичних і внутрішньополітичних аспектів самовизначення Косова та становлення косовської національної державності. Зазначимо, що на сьогоднішній день не існує загальноприйнятої періодизації розгортання державності Косова. Понад те, дискусія про неї триватиме до того часу, поки буде існувати історична наука. Проте є низка особливостей розвитку косовської проблеми у різні роки, що уможливило виділити декілька окремих етапів, які дозволять зрозуміти розгляд збройної боротьби косовських албанців за незалежність в умовах складної та суперечливої трансформації сербської державності. Дотримуючись поширеного підходу в історіографії (О. Павлюченко, М. Каменецький, О. Павленко, Ш. Гахраманова, ін.), основними критеріями виокремлення етапів розвитку незалежної державності Косова в умовах глобалізації та протиріч розгортання процесу європейської інтеграції можна вважати перебіг динаміки процесів та явищ, причини, історичні передумови розпаду Югославії, що завершило дезінтеграцію балканського регіонального простору й зробило розпад колишньої СРЮ незворотним. На думку автора, критеріями також є кількісні та якісні зміни у суперечливості взаємодії об'єктивних та суб'єктивних факторів, що і посилювали процес розпаду Югославії, а додаткові міжнаціональні та економічні проблеми лише ускладнили реалізацію європейських інтеграційних прагнень балканських народів.

Ураховуючи зазначені критерії, але спираючись на особливості історико-політичних, соціально-економічних умов балканського регіону кінця 80-х років минулого століття, в історії розпаду югославської федерації й утвердженні незалежності Косова впродовж 1981–2017 рр., можна окреслити п'ять функціонально відмінних, проте історико-політично зумовлених етапів. Відповідно, на нашу думку, вони охоплюють:

- I – кінець 1980 – початок 1990 р.;
- II – початок 1990-х – кінець 1990 рр.;
- III – кінець 1990-х рр. – початок 2000-х рр.;
- IV – початок 2000-х рр. – 2008 р.;
- V – лютий 2008 р. – до 2017 р.

Хронологічно ці етапи окреслено досить умовно, бо історико-політичні події на Балканах досліджуваного періоду виступають пізніше або раніше на кілька років. Упродовж означеного часу розпад Союзної Федеративної Республіки Югославії був зумовлений системними національними й соціально-економічними протиріччями між націями, що входили до цієї держави. Власне саме динаміка внутрішньо-політичного загострення й розпаду колишньої Югославії, становлення косовської державності визначили основні періоди формування державності албанців Косова, починаючи з латентного етапу цього процесу у складі Югославії і до проголошення незалежності Косова, утвердження його державності.

Перший етап розпочався із загострення системної політичної, економічної та ідеологічної кризи югославської державності після смерті Й. Броз-Тіто (1980 р.). У цей період існування Югославії ускладнювалося трьома одночасними кризовими явищами: економічним, політико-ідеологічним, а також масовим сепаратистським рухом албанського населення в сербському автономному краї Косово [9, с. 744]. На думку російського історика В. К. Волкова, “національні проблеми перетворилися у “вісь” політичного життя країни” і “спостерігалися повсюдно”, коли почалась “прогресуюча дестабілізація федерації, коли відбувалась свого роду ланцюгова і некерована реакція наростання національних протиріч” [10, с. 232–233]. Витоки становлення косовської державності стали наслідком розпаду багатонаціональної держави південно-слов'янських народів, який у своїй основі мав комплекс складних причин – історичних, економічних, політичних, ідеологічних, релігійних, національних, зовнішньополітичних. Саме

впродовж 1981–1991 рр. поглибилась загальна криза югославської державності і розпочалась активна боротьба радикальної частини косовських албанців за вихід зі складу СФРЮ. Тільки в 1981 р. на території Косова чотири рази вводився надзвичайний стан. Збільшення рівня безробіття, погіршення життєвого рівня активізували албанців Косова вимагати надання статусу республіки, оскільки у правовому відношенні це давало можливість виходу з СФРЮ. Перманентний косовський конфлікт з кожним роком наростав. Восени 1991 р. албанці Косова провели референдум про незалежність від Сербії. Спроби знаходження компромісного варіанту визначення статусу Косова все більше поглиблювали протиріччя. Ворогуючі сторони відмовлялися зробити основою розв'язання конфлікту дотримання прав людини незалежно від її етнічного походження та віросповідання. Іманентно-латентний конфлікт між Сербією та косовськими албанцями залишився нерегульованим і призвів врешті-решт до братовбивчої війни.

Другий етап характерний початком збройної боротьби косовських албанців за незалежність в умовах складної та суперечливої трансформації сербської державності. Провал спроби створення “Великої Сербії” силою зброї мінімізував можливість збереження Косова у складі Сербії, навіть у статусі автономії. Керівництво Сербії утримувало ситуацію під контролем тільки силою. Весною 1996 р. після закінчення війн у Хорватії і Боснії та Герцоговині, напруга в косовському регіоні різко загострилася. У цей час закінчився період моделювання концепції майбутнього політичного статусу Косова, розробки політичної інфраструктури, інтернаціоналізації проблем краю, повної єдності албанців на загальній політичній платформі. Як зазначив опозиційний діяч Косова Азем Власі, “косовська криза виходить на новий виток, вступає в період великого загострення. Назріває серйозний поворот, перебудова політичних сил для зустрічі з майбутніми подіями, дихання яких уже відчувається” [9, с. 850].

На цьому етапі посилюється зовнішнє втручання у вирішення косовського конфлікту, активно підключилось світове співтовариство. Операція НАТО “Союзна сила” (24 березня – 10 червня 1999 р.), поразка режиму С. Мілошевича відкрили шлях до демократичної трансформації сербського суспільства, послабили націоналістичні кола у політичній системі країни та призвели до перемовин між Сербією і Заходом щодо визнання незалежності Косова. Косовський конфлікт остаточно вийшов за межі балканського регіону та став елементом глобального протистояння різних полюсів сучасної системи міжнародних відносин.

Третій етап розпаду югославської федерації й утвердження незалежності Косова охоплює кінець 1990-х – початок 2000-х рр. У цей час поглиблюється інтернаціоналізація косовського конфлікту, одним із головних наслідків якої стало перетворення Косова на міжнародний протекторат, латентного прикриття албанських адміністративних та військових структур у краї. Військово-політична поразка Сербії призвела до введення у Косово миротворчих підрозділів. Зовнішній фактор, який з 1991 р. дедалі домінував у розв'язанні політичних проблем на Балканах, наприкінці 1990-х р. став ключовим у сербській внутрішній політиці. Присутність міжнародних сил з підтримки миру в Косові (КФОР) стала визначальним чинником облаштування порядку й самого існування Косова. Натомість миротворча діяльність ускладнювалася протистоянням країн ЄС і США (НАТО), дублюванням миротворчих зусиль ЄС та ООН, значними протиріччями між постійними членами Ради Безпеки ООН з приводу підходу до врегулювання косовського питання. Миротворча діяльність ООН та ОБСЄ у Косові також обтяжується геополітичною конкуренцією між США, Європейським Союзом і Росією за впливи на Балканах.

Вивід югославської армії із Косова, який здійснювався під контролем НАТО, не приніс довгоочікуваного миру на його територію. Повернення до краю Визвольної армії Косова, що відбувся з мовчазної згоди альянсу, викликав хвилю сербських біженців. А албанські бойовики, які не хотіли роззброюватися, почали далі переслідувати сербів, знову нагадали про свою головну мету – відокремлення від Югославії [9, с. 860]. Ситуація, що склалась у Косові й Метохії, характеризувалася повсякденним терором, злочинами, масовими порушеннями прав людини та етнічними чистками неалбанського населення. Тільки за рік присутності миротворців у Косові було здійснено 5 тис. терактів, більше тисячі чоловік вбито, 350 тис. мешканців краю покинули свої рідні оселі, державний кордон СРЮ перетнули і прибули в край понад 250 тис. іноземців, переважно громадяни Албанії і Македонії [9, с. 860]. Миротворча місія ООН і НАТО щодо налагодження багатоетнічних, багатоконфесійних і багатокультурних відносин у Косові й Метохії особливо не сприяла розбудові вільного демократичного суспільства. У таких складних внутрішніх і зовнішніх умовах відбувався процес згортання сербського суверенітету та започаткувалися суперечливі основи державного будівництва незалежності Косова.

За цих обставин виокремлюється наступний – четвертий етап у здобутті Косовом незалежності. Хронологічно він розпочинався від початку 2000-х р. і продовжувався до проголошення незалежності Косова у лютому 2008 р. У цей час остаточно послаблюються важелі впливу Белграда на справи в Приштині в умовах встановлення міжнародного протекторату над Косовом. Фактично присутність миротворців у Косові сприяла створенню на території краю самостійної і незалежної від Белграда політичної та економічної системи, підготувавши основи унезалежнення Косово. Найважливішим фактором збереження статус-кво в Косові залишалися міжнародні структури, зокрема до кінця 1990-х років ініціативи миротворчої діяльності в Косово посилювала ОБСЄ. Через недосконалість законодавчої бази діяльності цієї організації, поступово після війни 1999 р. ініціатива в процесі міжнародного посередництва щодо врегулювання косовського конфлікту переходить до ООН. Згодом в умовах блокування рішень за допомогою права вето постійних членів РБ ООН визначила військово-політичне лідерство НАТО в Косові. Економічні проблеми краю ООН намагалась перекласти на Європейський Союз, для котрого Балкани залишалися одним із ключових регіонів, стабільність у якому була важливою для загальноєвропейської безпеки. Міжнародні організації намагалися забезпечити охорону громадського порядку, безпеки кордонів, митного контролю, облаштування інфраструктури, збереження власної Сербської православної церкви у Косові [11, с. 274]. ООН спробувала створити тимчасові інститути демократичного й автономного спрямування на перехідний період до політичного врегулювання косовського питання. 10 грудня 2003 р. були ухвалені “Стандарти для Косова”, де незалежно від національності, раси чи віросповідання кожний громадянин краю міг жити вільно, трудитися й пересуватися без страху, ворожнечі або небезпеки тощо. Функціонування демократичних інститутів пропонувалося забезпечити на основі чесних виборів, ефективних багатонаціональних тимчасових інститутів самоврядування, контролю їхньої роботи з боку громадянського суспільства та засобів масової інформації. Конкурентна ринкова економіка повинна була наблизити Косово до досягнення європейських стандартів. Міжнародні організації намагалися скоординувати план дій щодо обговорення статусу Косова. На початку 2000 р. ООН створила в Косові 20 департаментів, функціонально необхідних для управління краєм. Однак, зауважимо, що упродовж четвертого етапу самовизначення й утвердження косовської державності у краї зберігався високий рівень політичної та міжетнічної напруги, панували хаос, зруйнована економіка,

беззаконня і постійні спроби збройних албанців переключити на себе всю адміністративну діяльність та безпеку. Громадам етнічних албанців й етнічних сербів не вистачало довіри, заснованої на спільних інтересах. У Косові до проголошення незалежності йшла гостра боротьба між внутрішніми політичними силами і міжнародними структурами за налагодження діяльності демократичних інститутів за дотримання законності, повернення біженців й становлення громадянського суспільства на основі демократії і ринкових відносин. Намагання розв'язати косовський конфлікт провідними міжнародними організаціями та врегулювати суперечності між конфліктуючими сторонами краю лише власними зусиллями, продемонструвало їх інституційну неспроможність. Це обумовлювалося діаметрально різними геополітичними інтересами постійних членів Ради Безпеки ООН (США, Росія, Китай, Велика Британія, Франція). Політика міжнародних структур (ОБСЄ, ЄС, НАТО, ООН) у питанні визначення статусу Косова пройшла тривалий еволюційний процес, сприявши створенню перших косовських державних структур, незалежних від Белграда та проголошенню незалежності Косова 17 лютого 2008 р.

Нарешті, п'ятий етап історичного процесу утвердження незалежності Косова розпочався 17 лютого 2008 р. з акту проголошення незалежності Косова та характеризувався боротьбою за міжнародне визнання цієї події. 24 липня 2010 р. Міжнародний суд ООН визнав легітимним проголошення незалежності Косова. Однак Сербія та її союзники продовжували блокувати визнання незалежності Косова. Водночас неприйняття ідеї незалежності Косова Белградом було обмежене імперативами європейської інтеграції Сербії. Бо намір Сербії розпочати переговори про вступ до ЄС робив визнання незалежності Косова Белградом неминучим. На 1 серпня 2017 р. незалежність Косова визнали 114 держав із нинішніх 193 держав – членів ООН. Причому Сербія, підписавши у липні 2011 р. перші угоди щодо організації гуманітарної співпраці з незалежним Косово, де-факто також визнала це державне утворення. Внаслідок цього ЄС знайшов привід до переговорів із Сербією про вступ її до цієї європейської структури. Нині більшість сербів вважають себе європейцями, а тому виступають за налагодження відносин із Косовом мирним шляхом, навіть якщо на реалізацію цієї політики знадобляться зусилля декількох поколінь, вони варті реалізації європейського вибору для Балкан. Уникнути балканізації Європи можливо лише шляхом європеїзації Балкан.

Список використаних джерел

1. *Павлюченко О. В.* Україна в російсько-югославських суспільних зв'язках / друга пол. XIX – поч. XX ст. / Олег Васильович Павлюченко. – К.: Наукова думка, 1992. – 207 с. 2. *Каменецький М.* Косовська проблема від Маркса до Буша / Максим Каменецький // Зовнішні справи. – 2008. – № 8. – С. 27–30. 3. *Качура Ю. Б.* Югославия в концепциях внешней политики США в 1960-е годы / Юрий Борисович Качура. Автореферат. дис. на соискание уч. ст. канд. ист. наук. – К.: Государственный университет им. Т. Г. Шевченко, 1989. – 19 с. 4. *Горобець И. В.* Обстоятельства и последствия независимости Косово / И. В. Горобець, А. Ю. Мартынов / Вісник Київського славистичного університету. – 2009. – № 41. – С. 35–51. 5. *Дівак В.* Косово, боротьба за незалежність: історія питання та його наслідки / Володимир Дівак // Політичний менеджмент. – 2008. – № 3. – С. 111–121. 6. *Шилова А. В.* Витоки, особливості та наслідки косовської кризи / А. В. Шилова // Вісник Київського інституту “Слов’янський університет”. – К., 2002. – Вип. 10. – С. 103–113. 7. *Павленко О.* Політика США щодо проблеми визначення статусу Косово (1990–2015 роки) / Олександр Павленко // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвць. – Вип. 17: 25-й річниця Незалежності України присвячено. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. – С. 127–133. 8. *Павленко О.* Еволюція політики НАТО щодо проблеми Косово і Криму / Олександр Павленко // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвць. – Вип. 19. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. – С. 247–257. 9. *Югославия в XX веке: Очерки политической истории* / Отв. ред.

К. В. Никофоров. – М.: Индрик, 2011. – 888 с. 10. *Волков В. К.* Узловые проблемы новейшей истории стран Центральной и Юго-Восточной Европы / В. К. Волков. – М., 2000. – С. 232–233. 11. *Заявление* комиссии Российской Федерации по делам ЮНЕСКО в связи с разрушением исторических памятников в Косово (24 марта 2004 г.) // *Албанский фактор* в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. Т. 3. – М.: Индрик, 2008. – С. 274–275.

Николай Алексиевц

**КОСОВО: ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ САМООПРЕДЕЛЕНИЯ И СТАНОВЛЕНИЯ
ГОСУДАРСТВЕННОСТИ**

В статье определены и проанализированы основные этапы утверждения независимости Косово на протяжении 1981–2017 гг. соответственно объективным и субъективным факторам, внутренним и внешнеполитическим обстоятельствам.

Ключевые слова: Югославия, Сербия, Косово, этап, становление, государственность, объективные и субъективные факторы.

Mykola Alexiyevets

**KOSOVO: BASIC STAGES OF SELF-IDENTIFICATION
AND FORMATION OF THE STATEHOOD**

The paper analyses the main stages of the establishment of Kosovo's independence in 1981–2017 in accordance with the objective and subjective factors as well as internal and foreign political circumstances.

Keywords: Yugoslavia, Serbia, Kosovo, stage, formation, statehood, objective and subjective factors.